
PRZEGLĄD BADAŃ DOTYCZĄCYCH SPOŁECZNYCH I ŚRODOWISKOWYCH EFEKTÓW ZAANGAŻOWANIA PRZEDSIĘBIORSTW W CSR

DOI: 10.33141/po.2022.06.02

Przegląd Organizacji, Nr 6(989), 2022, s. 11-18

www.przegladorganizacji.pl

Robert Kudłak

© Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa (TNOiK)

Wprowadzenie

Społeczna odpowiedzialność biznesu (*corporate social responsibility*, CSR) narodziła się w XIX w. w Stanach Zjednoczonych jako odpowiedź na niezdolność państwa do dostarczenia społeczeństwu podstawowych dóbr i usług publicznych, takich jak opieka medyczna oraz edukacja (Carroll, 1999; 2008). Od tego czasu idea CSR rozpowszechniła się na niemal całym świecie i objęła inne zagadnienia, m.in.: ochronę środowiska, relacje z konsumentami i pozostałymi interesariuszami, wsparcie rozwoju lokalnego. Niezależnie jednak od formy, CSR

jest postrzegane jako remedium na wiele współczesnych wyzwań społecznych i środowiskowych (Moon, 2007). Co więcej, niektórzy badacze idą dalej, twierdząc, że we współczesnym świecie maleje rola i siła państw narodowych oraz pojawiają się wyzwania wykraczające poza jurysdykcję poszczególnych państw (Palazzo, Scherer, 2008). W związku z tym prywatne podmioty gospodarcze, zwłaszcza korporacje międzynarodowe, powinny przyjmować quasi-państwową rolę oraz przejąć część obowiązków państwa.



Pojawia się jednak pytanie, czy dobrowolne działania przedsiębiorstw, wykraczające poza zobowiązania prawne, faktycznie mogą być źródłem pożądanych efektów społecznych lub środowiskowych. Pomimo tego, że literatura dotycząca CSR jest bardzo bogata i ma kilka dekad tradycji, to wiedza na temat konsekwencji zaangażowania w CSR jest bardzo ograniczona (Devinney, 2009; Kudlak, 2019). Celem niniejszego artykułu jest przegląd literatury dotyczącej społecznej odpowiedzialności biznesu oraz dyskusja wyników zidentyfikowanych prac naukowych z punktu widzenia społecznych i środowiskowych konsekwencji CSR. Opierając się na wcześniejszych pracach o podobnym charakterze (Aguinis, Glavas, 2012), przeglądem objęte zostały prace opublikowane w 27 wiodących czasopismach naukowych z zakresu organizacji i zarządzania, biznesu międzynarodowego oraz CSR i etyki biznesu po 2010 r. Dalsza część pracy ma następującą strukturę: w kolejnej części przedstawiona została krótka kwerenda istniejących publikacji o charakterze przeglądowym, które odnoszą się do efektów CSR. Następnie omówiono przyjętą metodę oraz zakres prezentowanego przeglądu, po czym w sposób syntetyczny przedstawiono wyniki przeprowadzonego postępowania badawczego. Artykuł kończą wnioski płynące z badań oraz wskazówki dotyczące przyszłych dociekań w tym zakresie.

Dotychczasowe badania dotyczące efektów zaangażowania w CSR

Istniejąca literatura skupia się w dużej mierze na wpływie CSR na działalność samego przedsiębiorstwa oraz jego konkurencyjność. Przykładowo, opublikowanych zostało jak dotąd wiele prac prezentujących m.in. wpływ społecznej odpowiedzialności biznesu na wyniki finansowe podmiotów gospodarczych (Orlitzky i in., 2003; El Ghoul i in., 2011), zarządzanie zasobami ludzkimi (Stites, Michael, 2011) oraz markę i postrzeganie przez konsumentów (Melo, Galan, 2011). Prace te wskazują, że podejmując działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu, przedsiębiorstwa mogą wzmocnić swoją pozycję rynkową, konkurencyjność i legitymizację działalności w swoim otoczeniu organizacyjnym. Z kolei prace analizujące wdrażanie systemów raportowania pozafinansowego (Jackson i in., 2020) lub formalnych systemów zarządzania środowiskiem (Hosoda, Suzuki, 2015), które są popularnymi działaniami w zakresie CSR, skupiają się przede wszystkim na konsekwencjach procesowych lub organizacyjnych, podczas gdy nie poświęcają uwagi społecznym i środowiskowym efektom tych działań. Tematyka społecznej odpowiedzialności biznesu zyskuje również coraz większą popularność wśród polskich badaczy, którzy podejmują zagadnienia teoretyczne i koncepcyjne dotyczące CSR (Wronka-Pośpiech, 2017; Zbierowski, 2017; Kaźmierczak, Zapłata, 2021).

Istnieją nieliczne prace o charakterze przeglądowym analizujące wybrane aspekty zaangażowania przedsiębiorstw w CSR. Przykładowo, J. Schrempf-Stirling i G. Palazzo (2016) przeanalizowali ewolucję dyskursu akademickiego (w publikacjach dotyczących etyki biznesu) oraz

praktycznego (w aktywności i dokumentach organizacji pozarządowych) dotyczącego rozprzestrzeniania się CSR w łańcuchach produkcji. Aczkolwiek praca ta nie dotyczyła wprost społecznych i środowiskowych efektów CSR, to jednak uwidoczniała zmiany wspomnianych dyskursów, które początkowo obejmowały wyłącznie łamanie podstawowych praw pracowniczych (wyłącznie wśród poddostawców mających formalny kontrakt z odbiorcą), a w ciągu kolejnych lat rozszerzyły się do pełnej odpowiedzialności producenta w całym łańcuchu dostaw. Z kolei S.A. Yawar i S. Seuring (2017) dokonali przeglądu publikacji dotyczących społecznych i środowiskowych efektów działań CSR wdrażanych w łańcuchach dostaw. W świetle ich pracy można stwierdzić, że ogromna część opublikowanych artykułów w tym zakresie skupia się przede wszystkim na kwestiach komunikacji działań korporacji międzynarodowych oraz wdrażaniu określonych projektów w zakresie CSR w podmiotach będących częścią łańcuchów produkcji. Natomiast bardzo rzadko publikowane są prace, które analizują faktyczne efekty tych działań. Wreszcie M.L. Barnett i inni (2020) przedstawili analizę bibliometryczną, która dotyczyła literatury na temat CSR z ostatnich 50 lat. W szczególności autorzy poszukiwali prac skupiających się na terminie „*CSR performance*” obejmującym działania oraz efekty CSR. Przyjęta przez nich metodologia umożliwiła identyfikację 6254 publikacji zawierających szukany zwrot. Jednak zaledwie sześć spośród tych prac próbowało zweryfikować społeczne efekty zaangażowania podmiotów gospodarczych w społeczną odpowiedzialność biznesu.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu nie jest możliwa pełna dyskusja istniejącej literatury. Niemniej jednak przywołane prace sugerują, że wciąż stosunkowo rzadko badacze analizują społeczne i środowiskowe efekty CSR, co wskazuje na potrzebę prac empirycznych i przeglądowych w tym zakresie.

Metoda badawcza

Niniejszy artykuł ma charakter narracyjnego przeglądu literatury zaprezentowanego m.in. przez M. Dixon-Woods i innych (2006) oraz J. Popay i innych (2006). To podejście jest stosowane wówczas, gdy zarówno problem badawczy, jak i dane oraz metody badań prezentowane w analizowanych publikacjach nie są precyzyjnie określone, a przegląd ma służyć bardziej ogólnej ocenie istniejącej literatury. Narracyjny przegląd literatury (w przeciwieństwie np. do systematycznych przeglądów stosowanych przeważnie w naukach o zdrowiu i naukach przyrodniczych) prowadzi do bardziej opisowej prezentacji istniejących dowodów empirycznych, jest właściwy dla bardziej jakościowej analizy podejmowanego tematu i w większym stopniu opiera się na wiedzy i intuicji badacza. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja społecznych i środowiskowych efektów zaangażowania przedsiębiorstw w CSR. Podobnie do wcześniejszych prac o charakterze przeglądowym (Aguinis, Glavas, 2012) przegląd objął artykuły opublikowane w wiodących czasopismach naukowych z zakresu organizacji i zarządzania¹, biznesu międzynarodowego² oraz CSR i etyki biznesu³ w latach 2010–2020.

W celu identyfikacji publikacji naukowych wykorzystana została baza danych SCOPUS, w której wyszukiwano dwóch głównych słów kluczowych oraz pojęć z nimi blisko związanych: CSR („corporate social responsibility”, „CSR”, „environmental responsibility”, „corporate citizenship”, „corporate philanthropy”, „corporate sustainability”) i „impact” („impact”, „effect”, „consequence”, „outcome”, „performance”, „environment”, „social”, „societal”, „rights”, „development”, „innovation”, „corruption”, „human” i „climate”). Każda ze zidentyfikowanych publikacji musiała posiadać jednocześnie po jednym z terminów spośród tych wymienionych w nawiasach. To pozwoliło na identyfikację 1140 prac. W kolejnym kroku przeanalizowane zostały tytuły, streszczenia i słowa kluczowe wszystkich tych publikacji, aby odrzucić te artykuły, w których występowanie poszukiwanych słów kluczowych było przypadkowe, oraz wyłonić te, które faktycznie dotyczyły społecznych i środowiskowych efektów CSR. Dzięki temu udało się zidentyfikować 33 publikacje naukowe, z których 30 zostało opublikowanych w czasopismach z zakresu CSR i etyki biznesu oraz zaledwie trzy w bardziej ogólnych czasopismach z zakresu organizacji i zarządzania. Wszystkie zidentyfikowane artykuły zostały w pełni przeanalizowane z punktu widzenia celu niniejszej pracy.

Efekt („impact”) był rozumiany jako pozytywna lub negatywna konsekwencja zaangażowania przedsiębiorstwa w CSR. Podczas analizy wybranych artykułów uwaga poświęcona była tym konsekwencjom, które dotyczyły szeroko rozumianego społeczeństwa (np. wpływ zaangażowania w CSR na zmianę uwarunkowań instytucjonalno-prawnych w zakresie warunków pracy), lokalnej społeczności (np. lepszy dostęp do edukacji lub opieki zdrowotnej), pracowników (np. poprawa warunków pracy) i środowiska przyrodniczego (np. redukcja emisji zanieczyszczeń) (Khandker i in., 2010).

Wyniki badań

Najważniejszym i dość zaskakującym wynikiem prezentowanego badania jest fakt, że pomimo ogromnego zainteresowania społeczną odpowiedzialnością biznesu oraz rosnącą liczbą publikacji w tym zakresie zaledwie 33 artykuły w ciągu ostatnich dziesięciu lat dotyczyły społecznych i środowiskowych efektów zaangażowania w CSR. Można zatem wnioskować, że efekty te jak dotąd nie przyciągnęły znaczącego zainteresowania badaczy. Co ciekawe, większość zidentyfikowanych artykułów zostało opublikowanych w czasopismach z zakresu CSR i etyki biznesu, natomiast analizowana tematyka była niemal nieobecna w najważniejszych periodykach dotyczących organizacji i zarządzania oraz biznesu międzynarodowego.

Zidentyfikowane artykuły można podzielić na cztery kategorie analizujące: (1) wpływ CSR na ograniczenie emisji zanieczyszczeń, (2) znaczenie CSR dla rozwoju i dobrobytu krajów rozwijających się, (3) wpływ CSR na wybrane aspekty zarządzania zasobami ludzkimi, a także (4) na zachowania przedsiębiorstw w zakresie unikania opodatkowania. Należy jednak wspomnieć, że wyróżnione kategorie nie zawierają wszystkich analizowanych

artykułów, ponieważ niektóre z nich podejmują dość unikatowe zagadnienia trudne do sklasyfikowania. Warto również zwrócić uwagę, że ze względu na ograniczoną objętość artykułu nie jest możliwe przywołanie i dyskusja wszystkich zidentyfikowanych prac. Stąd w dalszej części artykułu przywołane zostaną tylko te, które, zdaniem autora, są najciekawsze i wnoszą najwięcej do badanego zagadnienia.

Środowiskowe efekty zaangażowania w CSR

Spośród zidentyfikowanych prac najliczniejsza grupa dotyczyła wpływu CSR na zmniejszenie oddziaływania przedsiębiorstw na środowisko przyrodnicze. Przykładowo, B. Jiménez-Parra i inni (2018) potwierdzili zależność między liczbą podmiotów gospodarczych zaangażowanych w CSR w danym kraju a poziomem zanieczyszczeń atmosferycznych w tym kraju (im większa liczba tych podmiotów, tym niższy poziom zanieczyszczeń). Z kolei J. Graafland i H. Smid (2016) analizowali związek między formalnymi politykami i programami CSR w przedsiębiorstwach a wybranymi aspektami społecznymi i środowiskowymi. Swoje badanie oparli na bazie danych Sustainability obejmującej ponad 1000 firm działających w 24 krajach. Na tej podstawie stwierdzili, że formalne wdrożenie CSR prowadzi do niższego (w porównaniu ze średnią dla danego sektora) poziomu emisji gazów cieplarnianych oraz niższej liczby wypadków w pracy. Jednak J. Graafland i H. Smid (2016) nie znaleźli takiego związku w odniesieniu do zużycia wody oraz wytwarzanych odpadów.

Trudnym wyzwaniem związanym z podejmowaniem i oceną działań w zakresie CSR jest brak obiektywnych ram odniesienia, które pozwoliłyby określić wagę i znaczenie aktywności przedsiębiorstw. G. Whiteman i inni (2013) zaproponowali, aby działania przedsiębiorstw oraz ich efekty odnosić do wskaźników zaproponowanych w koncepcji granic planetarnych („planetary boundaries”), która ma swoje korzenie w naukach przyrodniczych (Rockström i in., 2009). Koncepcja ta wskazuje pewne progi ekosystemów, których przekroczenie może spowodować nagłą, nieliniową i nieodwracalną zmianę środowiska przyrodniczego w skali kontynentalnej lub globalnej. Te progi dotyczą m.in. zmian klimatu, utraty bioróżnorodności, niszczenia warstwy ozonowej, zakwaszenia oceanów itd. Zdaniem G. Whitemana i innych (2013), wskaźniki dotyczące globalnych ekosystemów można zdezagregować do poziomu sektorów gospodarki, a następnie pojedynczych przedsiębiorstw i w ten sposób stworzyć obiektywne mierniki służące ocenie efektywności i skuteczności zaangażowania podmiotów gospodarczych w CSR. Wykorzystując powyższe podejście, M. Haffar i C. Searcy (2018) empirycznie zweryfikowali cele środowiskowe 50 korporacji kanadyjskich postrzeganych jako liderzy w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu. Autorzy stwierdzili, że spośród 303 celów środowiskowych zawartych w kilkudziesięciu raportach CSR i zrównoważonego rozwoju prawie żadne nie odnosiły się do idei granic planetarnych lub jakichkolwiek innych obiektywnych wskaźników dotyczących środowiska przyrodniczego.



Kilka ze zidentyfikowanych artykułów weryfikowało wpływ CSR na postawy i zachowania pracowników względem środowiska przyrodniczego (Pellegrini i in., 2018; Tian, Robertson, 2019; Afsar, Umrani, 2020; Cheema i in., 2020). Prace te pokazują, że autentyczne zaangażowanie przedsiębiorstw w zmniejszenie oddziaływania na środowisko przyrodnicze może budować w pracownikach równie autentyczną postawę i zmianę zachowania w tym zakresie. Przykładowo, S. Cheema i inni (2020) na podstawie badań wśród niemal 500 pracowników sektora hotelowego wykazali, że wdrożenie i realizacja projektów CSR o charakterze środowiskowym wpłynęły na poprawę ich postaw w tym zakresie poprzez wzrost świadomości ekologicznej oraz silniejszą identyfikację z pracodawcą i podejmowanymi przez niego przedsięwzięciami obniżającymi wpływ na środowisko. Do podobnych wniosków doszli również C. Pellegrini i inni (2018), Q. Tian i J.L. Robertson (2019), B. Afsar i W.A. Umrani (2020) oraz M. Ahmed i inni (2020). K. De Roeck i O. Farooq (2018) empirycznie potwierdzili również, że taka odpowiedzialna postawa pracowników może stopniowo rozszerzać się na inne aspekty, np. działania pracowników wspierające rozwój i dobrobyt społeczności lokalnej.

Efekty realizacji przedsięwzięć CSR w krajach rozwijających się

Druga najliczniejsza kategoria wybranych artykułów naukowych dotyczyła wpływu działań w zakresie CSR na rozwój krajów rozwijających się. Te ostatnie często cechuje słabość instytucjonalna oraz niezdolność państwa do zapewnienia społeczeństwu elementarnych dóbr publicznych (takich jak opieka medyczna, edukacja, infrastruktura). Stąd, biorąc pod uwagę siłę ekonomiczną korporacji ponadnarodowych, te ostatnie znajdują się pod rosnącą presją, aby przynajmniej do pewnego stopnia wypełniać rolę, którą tradycyjnie wypełniają rządy państw.

Badacze wydają się szczególnie zainteresowani wpływem sektora wydobywczego oraz efektami jego działań w zakresie CSR na rozwój krajów rozwijających się. Ten sektor ma długą historię wydarzeń, które miały bardzo negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze i lokalną społeczność, i stąd jest postrzegany jako inherentnie szkodliwy dla środowiska. Z drugiej jednak strony, sektor wydobywczy posiada duży potencjał do stymulowania wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy w krajach przyjmujących inwestycje. Przedsiębiorstwa tego sektora bardzo często angażują się w różnego rodzaju dobrowolne przedsięwzięcia, aby poprawić swój wizerunek oraz wykazać pozytywne efekty swojej działalności. Argumentów na poparcie tych efektów dostarczyli m.in. F.J. García-Rodríguez i inni (2013), którzy analizowali działalność jednej z rafinerii ropy naftowej zlokalizowanej w Angoli i będącej własnością francuskiej korporacji międzynarodowej. Badacze stwierdzili, że w wyniku wdrożenia formalnego systemu zarządzania środowiskiem ISO 14001 nastąpiła poprawa w zakresie m.in. oczyszczania ścieków oraz transportu odpadów. Co ciekawe, działania tej rafinerii wpłynęły na rząd Angoli, który wprowadził regulacje wymuszające na wszystkich przedsiębiorstwach

(zarówno krajowych, jak i międzynarodowych) działania środowiskowe podobne do tych, które wprowadziła badana firma. Co więcej, wiele przedsiębiorstw pod wpływem i za przykładem badanej rafinerii dobrowolnie przyjęło podobne rozwiązanie w swoich fabrykach. Zatem wpływ CSR nie ograniczył się wyłącznie do badanego podmiotu gospodarczego i jego najbliższego otoczenia, ale „rozlał się” na cały sektor, a nawet państwo.

Pomimo przywołanych wyżej argumentów sugerujących istnienie pewnych pozytywnych skutków CSR, szereg zidentyfikowanych artykułów wskazuje, że efekty społecznej odpowiedzialności biznesu są w najlepszym razie wątpliwe i niejednoznaczne. Przykładowo, V. Devenin i C. Bianchi (2018) przebadali dziesięć programów i działań w zakresie CSR (dotyczących m.in. poprawy warunków życia, stworzenia systemu energetycznego opartego na panelach słonecznych, budowy muzeum i wsparcia projektów kulturalnych) wdrożonych przez przedsiębiorstwa wydobywcze w Chile i doszli do następujących wniosków: (1) przedsięwzięcia te nie zdołały wyjść naprzeciw potrzebom lokalnych społeczności, do których te przedsięwzięcia były skierowane (przedsiębiorstwa często podejmują działania, które są przez nie same postrzegane jako potrzebne i wartościowe, ale nie są takimi w oczach lokalnej społeczności, np. finansowanie przedsięwzięć kulturalnych na obszarach, gdzie brak jest podstawowej infrastruktury technicznej, dostępu do wody itd.), (2) przedsięwzięcia te zwykle ignorowały specyfikę społeczno-kulturową lokalnej społeczności (korporacje zwykle „eksportują” do krajów rozwijających się normy i wartości społeczne znane i akceptowane w krajach, gdzie mają swoje siedziby, ale niekoniecznie oczekiwane i zgodne z normami i wartościami społeczeństw zamieszkujących państwa przyjmujące inwestycje), (3) projekty CSR miały zwykle charakter jednorazowy i firmy nie starały się wykreować i utrzymać długofalowych efektów swoich działań. Do podobnych wniosków doszedł H. Viveros (2016), który za pomocą wywiadów z kluczowymi interesariuszami starał się odkryć efekty działalności sektora wydobywczego w Chile. Badani interesariusze potwierdzili tradycyjne efekty inwestycji, takie jak wzrost gospodarczy, zatrudnienie i wpływy z podatków. Jednak w odniesieniu do społecznych i środowiskowych konsekwencji obraz płynący z przeprowadzonych wywiadów jest znacząco odmienny. Interesariusze podkreślali, że działalność przedsiębiorstw miała negatywny wpływ na rdzennych mieszkańców i gospodarstwa domowe, zdrowie mieszkańców oraz prowadziła do wzrostu kosztów życia i dewastacji środowiska przyrodniczego. Również E. Hennchen (2015) poddała w wątpliwość pozytywne efekty płynące z zaangażowania w CSR korporacji Shell, a w szczególności jej działalności w Nigerii. Za pomocą pogłębionej analizy studium przypadku autorka przebadła zarówno ewolucję zaangażowania korporacji w CSR, jak i jej działalność i efekty operacji w Nigerii. W latach 90. XX wieku Shell zostało oskarżone o łamanie praw człowieka, korupcję oraz niszczenie środowiska przyrodniczego w tym kraju. Aby zmienić ten wizerunek, korporacja podjęła wiele różnych dobrowolnych, wykraczających poza zobowiązanie prawne aktywności, które sprawiły, że Shell

zaczęło być postrzegane jako globalny lider CSR. Jednak w 2012 r. korporacja po raz kolejny została oskarżona m.in. o łamanie praw człowieka, przesiedlenia rdzennej społeczności oraz degradację gleb. Oskarżenia te zostały potwierdzone w 2013 r. przez sąd w Hadze, co jednoznacznie zakwestionowało zaangażowanie korporacji w CSR. W podobnym tonie piszą D. Jamali i inni (2017), którzy badali efekty wdrożenia CSR wśród małych i średnich firm produkcyjnych działających w Indiach. Wyniki ich badań sugerują, że to zaangażowanie miało dwojaki charakter: z jednej strony, podmioty gospodarcze wdrażały formalne, międzynarodowe standardy CSR, aby pokazać swoje zaangażowanie w tym zakresie oraz wzmocnić legitymizację swoich działań w oczach zagranicznych kooperantów oraz międzynarodowych organizacji (takich jak United Nations Industrial Development Organization). Z drugiej jednak strony, głębsza analiza wykazała, że to formalne zaangażowanie nie miało wpływu na faktyczne warunki pracy lokalnych robotników.

Wpływ CSR na aspekty zarządzania zasobami ludzkimi

Kolejna grupa publikacji dotyczyła wpływu społecznej odpowiedzialności biznesu na warunki pracy. Przykładowo, M. Guerci i inni (2019) analizowali wpływ odpowiedzialnych praktyk w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi na satysfakcję z wykonywanej pracy. Stwierdzili, że kiedy podmioty gospodarcze realnie angażowały się w CSR, pracownicy postrzegali swoją pracę jako mającą pozytywne efekty społeczne i środowiskowe, co prowadziło do podniesienia ich satysfakcji z pracy. Z kolei gdy przedsiębiorstwa wdrażały CSR w sposób pozorny i powierzchowny, nie miało to wpływu na poprawę satysfakcji pracowników. Do podobnych wniosków doszli również A. Glavas i K. Kelley (2014).

Z kolei M. Walker i inni (2017) badali program CSR dotyczący podnoszenia kwalifikacji młodych osób pozostających trwale poza rynkiem pracy. Projekt ten obejmował różnego rodzaju szkolenia i warsztaty mające na celu podniesienie zarówno twardych umiejętności i kompetencji, jak i odbudowę i wzmocnienie poczucia własnej wartości i gotowości do podjęcia pracy. Wyniki badań wśród uczestników projektu wykazały, że miał on pozytywny wpływ na zmianę ich postaw życiowych oraz podniesienie motywacji, samooceny i gotowości do podjęcia pracy, jednak nie przełożył się na faktyczne zatrudnienie.

Dość niecodzienne wyniki zaprezentowali S.A. Brieger i inni (2020), którzy badali negatywne konsekwencje zaangażowania w CSR, tj. wzrost uzależnienia pracowników od pracy. Pracownicy zatrudnieni w podmiotach, które mocno angażują się w działania społecznie i środowiskowo odpowiedzialne, dużo silniej identyfikują się z pracodawcą i postrzegają swoją pracę jako potrzebną i wartościową, co może prowadzić do nadmiernego angażowania się w pracę i spędzania w niej zbyt wielu godzin. S.A. Brieger i inni (2020) potwierdzili ten hipotetyczny związek, który był szczególnie silny w przypadku osób, których indywidualne wartości sprawiały, że jako cel nadrzędny stawiały sobie one dobro publiczne a nie indywidualne.

CSR a unikanie opodatkowania

Kilka spośród zidentyfikowanych artykułów naukowych dotyczyło wpływu CSR na zachowania przedsiębiorstw w zakresie unikania opodatkowania (Lanis, Richardson, 2015; López-González i in., 2019; Bird, Davis-Nozemack, 2018). Płacenie podatków jest jednym z podstawowych obowiązków przedsiębiorstw i nie powinny one świadomie i celowo angażować się w działania zmniejszające ich zobowiązania względem państwa i społeczeństwa w tym zakresie. R. Bird i K. Davis-Nozemack (2018) wskazują, że unikanie opodatkowania na trzy sposoby wpływa negatywnie na państwo i społeczeństwo: (1) pozbawia państwo niezbędnych środków finansowych, (2) podważa istniejący system prawny poprzez naruszanie wzajemnych norm i oczekiwań między państwem oraz podmiotami gospodarczymi, i (3) podważa kulturę wzajemnego zaufania wewnątrz organizacji. Podsumowując, unikanie opodatkowania stopniowo staje się coraz częściej analizowanym i dyskutowanym aspektem CSR. Empiryczne prace w tym zakresie przedstawili m.in. R. Lanis i G. Richardson (2015) oraz E. López-González i inni (2019). Obydwie prace oparte były na wieloletnich obserwacjach setek przedsiębiorstw i dowiodły, że im wyższy poziom zaangażowania w CSR, tym niższe prawdopodobieństwo unikania opodatkowania.

Dyskusja i wnioski

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja społecznych i środowiskowych efektów zaangażowania przedsiębiorstw w CSR w świetle dotychczasowej literatury naukowej w tym zakresie. Podobnie do wcześniejszych badań (Yawar, Seuring, 2017; Barnett i in., 2020), przegląd objął szerokie spektrum wiodących czasopism naukowych. Biorąc pod uwagę długą tradycję badań nad społeczną odpowiedzialnością biznesu, zaskakujące jest, jak niewiele wiemy o tym, w jakim stopniu dobrowolne działania podmiotów gospodarczych przyczyniają się do poprawy społecznego dobrobytu oraz jakości środowiska przyrodniczego. Co więcej, wnioski płynące z wybranych artykułów nie są jednoznaczne. Niektóre sugerują, że zaangażowanie w CSR może przynieść pozytywne efekty społeczne i środowiskowe, podczas gdy inne, zwłaszcza te dotyczące krajów rozwijających się, wydają się dość krytyczne w tym zakresie.

Analiza zidentyfikowanych artykułów wskazuje, że podejmowanie działań w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu może m.in.: poprawiać satysfakcję pracowników oraz stymulować ich prośrodowiskowe zachowania (także poza miejscem pracy), ograniczać zachowania przedsiębiorstw w zakresie unikania opodatkowania, wpływać na rozwój społeczności lokalnych (zwłaszcza w krajach rozwijających się np. przez rozwój umiejętności zawodowych ich mieszkańców), stymulować pozytywne zmiany instytucjonalno-prawne wpływające na zachowania innych podmiotów gospodarczych, obniżyć poziom emisji zanieczyszczeń powietrza oraz gazów cieplarnianych. Te wyniki są jednak dość niepełne i nie pozwalają na daleko idące uogólnienia.



Wątpliwości dotyczące wiarygodności wniosków płynących ze zidentyfikowanych prac naukowych wynikają między innymi ze sposobu zbierania danych oraz wykorzystanych metod badawczych. Wiele z analizowanych prac opartych było na danych zebranych wśród menedżerów lub pracowników firm i nie miały one charakteru obiektywnych informacji, ale raczej opinii badanych osób. Inne prace oparte były na metawskaznikach, utworzonych i publikowanych przez firmy konsultingowe (np. MSCI). Poziom agregacji informacji w tych wskaźnikach jest tak duży, że praktycznie uniemożliwia identyfikację i ocenę efektów zaangażowania w CSR. Co więcej, wielokrotnie prezentowane w publikacjach naukowe analizy zwykle dotyczą całokształtu przedsięwzięć podmiotów gospodarczych w zakresie CSR, co „uśrednia” wynik badania, uniemożliwia odkrycie pozytywnych i negatywnych efektów oraz związków przyczynowo-skutkowych między działaniami firm a efektami tych działań. Wreszcie, powszechne jest to, że zarówno przedsiębiorstwa, jak i badacze (ale także organizacje pozarządowe, firmy konsultingowe) identyfikują i mierzą *de facto* działania podejmowane w ramach CSR, a nie efekty tych działań (np. zmniejszenie liczby wypadków w pracy lub poprawę jakości powietrza). Innymi słowy, istniejące prace prezentują różne rodzaje aktywności, ale mówią bardzo niewiele o konsekwencjach tych aktywności.

Można również wyprowadzić wniosek, że zidentyfikowane publikacje skupiają się przede wszystkim na potencjalnych pozytywnych efektach zaangażowania w CSR, podczas gdy ignorują ewentualne negatywne konsekwencje. Szczególnie prace badające społeczną odpowiedzialność biznesu w krajach rozwijających się zdają się sugerować, że przedsięwzięcia te nie przynoszą oczekiwanych korzyści dla lokalnej społeczności, gospodarki i środowiska przyrodniczego. Co więcej, korporacje międzynarodowe inwestujące w tych krajach przynoszą ze sobą pewne działania, wartości i normy społeczne, które są dość powszechnie akceptowalne w krajach wysokorozwiniętych, ale mogą stać w sprzeczności z lokalnymi oczekiwaniami, wartościami i normami społecznymi. Nie oznacza to rzecz jasna, że bezpośrednio inwestycje zagraniczne nie generują korzyści w postaci miejsc pracy, wzrostu gospodarczego i postępu technologicznego. Jednak istniejące prace empiryczne nie dostarczają zbyt wielu dowodów na to, że dobrowolne działania przedsiębiorstw o charakterze społecznym i środowiskowym są źródłem pozytywnych i długotrwałych zmian.

Niniejszy artykuł, po pierwsze, jednoznacznie wskazuje (i częściowo wypełnia) na dużą lukę poznawczą w odniesieniu do społecznych i środowiskowych efektów zaangażowania w CSR. Choć od ponad 30 lat badacze nawołują do większego wysiłku w tym zakresie, to postęp wydaje się znikomy (Wood, 1991). Po drugie, prezentowany artykuł ilustruje te obszary zaangażowania podmiotów gospodarczych w społeczną odpowiedzialność biznesu, w których można poszukiwać pozytywnych efektów tego zaangażowania (np.

poprawa warunków pracy, obniżenie skłonności do unikania opodatkowania, zmniejszenie emisji zanieczyszczeń powietrza i gazów cieplarnianych). Pomimo że niniejsza praca nie ma charakteru wyczerpującego (np. ze względu na ograniczony zakres czasowy), to jednak można przypuszczać, że wnioski z przeglądu mogą być wskazówką do dalszych poszukiwań. Po trzecie, w przeciwieństwie do pracy M.L. Barnetta i innych (2020) w pracy wykorzystany został dużo szerszy zakres słów kluczowych do identyfikacji właściwych publikacji naukowych, a zidentyfikowane prace były analizowane w sposób jakościowy. Pomimo tego, że w ciągu ostatnich 10–15 lat obserwować można znaczący wzrost liczby publikowanych artykułów naukowych dotyczących CSR (Barnett i in., 2020), to niniejszy przegląd sugeruje, że prace weryfikujące społeczne i środowiskowe efekty zaangażowania w CSR są niezwykle rzadkie.

Wyniki prezentowanego przeglądu literatury poddają również w wątpliwość wyniki prac empirycznych stwierdzających pozytywny wpływ CSR na konkurencyjność i ekonomiczną działalność przedsiębiorstw (Orlitzky i in., 2003). Skoro jednak nie jest znany wpływ CSR na realne (niesymboliczne lub czysto organizacyjne) zmiany w zakresie społecznej i środowiskowej działalności przedsiębiorstw ani efekty tych zmian, to wątpliwe wydaje się wnioskowanie, że społeczna odpowiedzialność przekłada się także na poprawę konkurencyjności. Wreszcie wnioski z prezentowanego w niniejszym artykule przeglądu badań mogą rozbudzać wątpliwości w odniesieniu do działalności wielu organizacji międzynarodowych i krajowych, które starają się promować CSR i zachęcać przedsiębiorstwa do przejmowania odpowiedzialności przynajmniej za niektóre wyzwania społeczne i środowiskowe (np. ubóstwo, zmiany klimatu). Właściwie brak jest dowodów empirycznych, że prywatne podmioty gospodarcze mogą dobrowolnie podjąć działania realnie ograniczające te wyzwania.

Podsumowanie

Prezentowany w niniejszym artykule przegląd literatury otwiera dalsze pola badawcze. Pomimo że badanie objęło 27 wiodących czasopism naukowych, to można przypuszczać, że podobny przegląd powinien objąć również periodyki spoza dyscypliny o organizacjach i zarządzaniu. Przykładowo, efekty interwencji przedsiębiorstw są również przedmiotem zainteresowania ekonomistów oraz badaczy analizujących aktywność trzeciego sektora, zwłaszcza w odniesieniu do działań podejmowanych w krajach rozwijających się. Co więcej, literatura z zakresu CSR zyskałaby, korzystając z metod stosowanych m.in. w medycynie oraz ekonomii rozwoju. Te dyscypliny mają długą tradycję analizowania efektów pewnych interwencji (np. wprowadzenia nowych rodzajów leków lub projektów rozwojowych) w oparciu o izolację tych efektów od innych zjawisk i procesów. Wreszcie dalsze prace empiryczne dotyczące CSR powinny brać pod uwagę również potencjalne niekorzystne efekty działań przedsiębiorstw.

dr hab. Robert Kudłak, prof. uczelni
 Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
 Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej
 i Gospodarki Przestrzennej
 ORCID: 0000-0002-2898-5089
 e-mail: rkudlak@amu.edu.pl

Przypisy

- 1) Administrative Science Quarterly, Academy of Management Journal, Academy of Management Review, International Journal of Management Reviews, Journal of Applied Psychology, Journal of Management, Journal of Management Studies, Journal of Organisational Behaviour, Management Science, Organisational Behaviour and Human Decision Process, Organisation Science, Organisation Studies, Strategic Management Journal.
- 2) Global Strategy Journal, International Business Review, Journal of International Business Studies, Journal of International Management, Journal of World Business, Management International Review.
- 3) Business & Society, Business Ethics Quarterly, Business Ethics: A European Review, Business Strategy and the Environment, Corporate Governance: And International Review, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Journal of Business Ethics, Organisation & Environment.

Bibliografia

- [1] Afsar B., Umrani W.A. (2020), *Corporate Social Responsibility and Pro-environmental Behaviour at Workplace: The Role of Moral Reflectiveness, Co-worker Advocacy, and Environmental Commitment*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 27, No. 1, pp. 109–125.
- [2] Aguinis H., Glavas A. (2012), *What we Know and don't Know about Corporate Social Responsibility: A Review and Research Agenda*, „Journal of Management”, Vol. 38, No. 4, pp. 932–968.
- [3] Ahmed M., Zehou S., Raza S.A., Qureshi M.A., Yousufi S.Q. (2020), *Impact of CSR and Environmental Triggers on Employee Green Behavior: The Mediating Effect of Employee Well-being*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 27, No. 5, pp. 2225–2239.
- [4] Barnett M.L., Henriques I., Husted B.W. (2020), *Beyond Good Intentions: Designing CSR Initiatives for Greater Social Impact*, „Journal of Management”, Vol. 46, No. 6, pp. 937–964.
- [5] Bird R., Davis-Nozemack K. (2018), *Tax Avoidance as a Sustainability Problem*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 151, No. 4, pp. 1009–1025.
- [6] Brieger S.A., Anderer S., Fröhlich A., Bärö A., Meynhardt T. (2020), *Too Much of a Good Thing? On the Relationship between CSR and Employee Work Addiction*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 166, No. 2, pp. 311–329.
- [7] Carroll A.B. (1999), *Corporate Social Responsibility Evolution of a Definitional Construct*, „Business & Society”, Vol. 38, No. 3, pp. 268–295.
- [8] Carroll A.B. (2008), *A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices*, [in:] „The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility”, Oxford University Press, Oxford, pp. 19–46.
- [9] Cheema S., Afsar B., Al-Ghazali B.M., Maqsoom A. (2020), *How Employee's Perceived Corporate Social Responsibility Affects Employee's Pro-environmental Behaviour? The Influence of Organizational Identification, Corporate Entrepreneurship, and Environmental Consciousness*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 27, No. 2, pp. 616–629.
- [10] De Roeck K., Farooq O. (2018), *Corporate Social Responsibility and Ethical Leadership: Investigating their Interactive Effect on Employees' Socially Responsible Behaviors*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 151, No. 4, pp. 923–939.
- [11] Devenin V., Bianchi C. (2018), *Soccer Fields? What for? Effectiveness of Corporate Social Responsibility Initiatives in the Mining Industry*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 25, No. 5, pp. 866–879.
- [12] Devinney T. (2009), *Is the Socially Responsible Corporation a Myth? The Good, the Bad, and the Ugly of Corporate Social Responsibility*, „Academy of Management Perspectives”, Vol. 23, No. 2, pp. 44–56.
- [13] Dixon-Woods M., Bonas S., Booth A., Jones D.R., Miller T., Sutton A.J., ... Young B. (2006), *How Can Systematic Reviews Incorporate Qualitative Research? A Critical Perspective*, „Qualitative Research”, Vol. 6, No. 1, pp. 27–44.
- [14] El Ghouli S., Guedhami O., Kwok C.C., Mishra D.R. (2011), *Does Corporate Social Responsibility Affect the Cost of Capital?* „Journal of Banking & Finance”, Vol. 35, No. 9, pp. 2388–2406.
- [15] García-Rodríguez F.J., García-Rodríguez J.L., Castilla-Gutiérrez C., Major S.A. (2013), *Corporate Social Responsibility of Oil Companies in Developing Countries: From Altruism to Business Strategy*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 20, No. 6, pp. 371–384.
- [16] Glavas A., Kelley K. (2014), *The Effects of Perceived Corporate Social Responsibility on Employee Attitudes*, „Business Ethics Quarterly”, Vol. 24, No. 2, pp. 165–202.
- [17] Graafland J., Smid H. (2016), *Environmental Impacts of SMEs and the Effects of Formal Management Tools: Evidence from EU's Largest Survey*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 23, No. 5, pp. 297–307.
- [18] Guerci M., Decramer A., Van Waeyenberg T., Aust I. (2019), *Moving beyond the Link between HRM and Economic Performance: A Study on the Individual Reactions of HR Managers and Professionals to Sustainable HRM*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 160, No. 3, pp. 783–800.
- [19] Haffar M., Searcy C. (2018), *Target-setting for Ecological Resilience: Are Companies Setting Environmental Sustainability Targets in Line with Planetary Thresholds?* „Business Strategy and the Environment”, Vol. 27, No. 7, pp. 1079–1092.
- [20] Hennchen E. (2015), *Royal Dutch Shell in Nigeria: Where do Responsibilities End?* „Journal of Business Ethics”, Vol. 129, No. 1, pp. 1–25.
- [21] Hosoda M., Suzuki K. (2015), *Using Management Control Systems to Implement CSR Activities: An Empirical Analysis of 12 Japanese Companies*, „Business Strategy and the Environment”, Vol. 24, No. 7, pp. 628–642.

- [22] Jackson G., Bartosch J., Avetisyan E., Kinderman D., Knudsen J.S. (2020), *Mandatory Non-financial Disclosure and Its Influence on CSR: An International Comparison*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 162, No. 2, pp. 323–342.
- [23] Jamali D., Lund-Thomsen P., Khara N. (2017), *CSR Institutionalized Myths in Developing Countries: An Imminent Threat of Selective Decoupling*, „Business & Society”, Vol. 56, No. 3, pp. 454–486.
- [24] Jiménez-Parra B., Alonso-Martínez D., Godos-Díez J.L. (2018), *The Influence of Corporate Social Responsibility on Air Pollution: Analysis of Environmental Regulation and Eco-innovation Effects*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 25, No. 6, pp. 1363–1375.
- [25] Kaźmierczak M., Zapłata S. (2021), *Wpływ koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu na działalność projektową*, „Przegląd Organizacji”, Nr 2, s. 12–19.
- [26] Khandker S.K., Samad G., Hussain A. (2010), *Handbook on Impact Evaluation. Qualitative Methods and Practices*, World Bank Publications, Washington.
- [27] Kudlak R. (2019), *The Role of Corporate Social Responsibility in predicting CO₂ Emission: An Institutional Approach*, „Ecological Economics”, Vol. 163, No. C, pp. 169–176.
- [28] Lanis R., Richardson G. (2015), *Is Corporate Social Responsibility Performance Associated with Tax Avoidance?*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 127, No. 2, pp. 439–457.
- [29] López-González E., Martínez-Ferrero J., García-Meca E. (2019), *Does Corporate Social Responsibility Affect Tax Avoidance: Evidence from Family Firms*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 26, No. 4, pp. 819–831.
- [30] Melo T., Galan J.I. (2011), *Effects of Corporate Social Responsibility on Brand Value*, „Journal of Brand Management”, Vol. 18, No. 6, pp. 423–437.
- [31] Moon J. (2007), *The Contribution of Corporate Social Responsibility to Sustainable Development*, „Sustainable Development”, Vol. 15, No. 5, pp. 296–306.
- [32] Orlitzky M., Schmidt F.L., Rynes S.L. (2003), *Corporate Social and Financial Performance: A Meta-analysis*, „Organization Studies”, Vol. 24, No. 3, pp. 403–441.
- [33] Palazzo G., Scherer A.G. (2008), *Corporate Social Responsibility, Democracy, and the Politicization of the Corporation*, „Academy of Management Review”, Vol. 33, No. 3, pp. 773–775.
- [34] Pellegrini C., Rizzi F., Frey M. (2018), *The Role of Sustainable Human Resource Practices in Influencing Employee Behavior for Corporate Sustainability*, „Business Strategy and the Environment”, Vol. 27, No. 8, pp. 1221–1232.
- [35] Popay J., Roberts H., Sowden A., Petticrew M., Arai L., Rodgers M., ... Duffy S. (2006), *Guidance on the Conduct of Narrative Synthesis in Systematic Reviews*, A product from the ESRC methods programme, pp. 1–92.
- [36] Rockström J., Steffen W., Noone K., Persson Å., Chapin III F.S., Lambin E., ..., Foley J. (2009), *Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity*, „Ecology and Society”, Vol. 14, No. 2, pp. 1–34.
- [37] Schrempf-Stirling J., Palazzo G. (2016), *Upstream Corporate Social Responsibility: The Evolution from Contract Responsibility to Full Producer Responsibility*, „Business & Society”, Vol. 55, No. 4, pp. 491–527.
- [38] Stites J.P., Michael J.H. (2011), *Organizational Commitment in Manufacturing Employees: Relationships with Corporate Social Performance*, „Business & Society”, Vol. 50, No. 1, pp. 50–70.
- [39] Tian Q., Robertson J.L. (2019), *How and When Does Perceived CSR Affect Employees' Engagement in Voluntary Pro-environmental Behavior?*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 155, No. 2, pp. 399–412.
- [40] Viveros H. (2016), *Examining Stakeholders' Perceptions of Mining Impacts and Corporate Social Responsibility*, „Corporate Social Responsibility and Environmental Management”, Vol. 23, No. 1, pp. 50–64.
- [41] Walker M., Hills S., Heere B. (2017), *Evaluating a Socially Responsible Employment Program: Beneficiary Impacts and Stakeholder Perceptions*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 143, No. 1, pp. 53–70.
- [42] Whiteman G., Walker B., Perego P. (2013), *Planetary Boundaries: Ecological Foundations for Corporate Sustainability*, „Journal of Management Studies”, Vol. 50, No. 2, pp. 307–336.
- [43] Wood D.J. (1991), *Corporate Social Performance Revisited*, „Academy of Management Review”, Vol. 16, No. 4, pp. 691–718.
- [44] Wronka-Pośpiech M. (2017), *Przedsiębiorstwo społeczne – konceptualizacja modelu biznesu*, „Przegląd Organizacji”, Nr 12, s. 54–61.
- [45] Yawar S.A., Seuring S. (2017), *Management of Social Issues in Supply Chains: A Literature Review Exploring Social Issues, Actions and Performance Outcomes*, „Journal of Business Ethics”, Vol. 141, No. 3, pp. 621–643.
- [46] Zbierowski P. (2017), *Spoleczna efektywność organizacji – rozważania teoretyczne i propozycja pomiaru*, „Przegląd Organizacji”, Nr 2, s. 18–24.

Social and Environmental Impacts of CSR Engagement – A Literature Review

Summary

While research concerning corporate social responsibility (CSR) has had a long tradition, the knowledge concerning CSR's social and environmental effects remains scarce. This article aims to review the CSR literature and summarize its findings concerning the social and environmental consequences of CSR. The review covered articles published between 2010 and 2020 in 27 leading academic journals dealing with organization studies and management, international business, CSR, and business ethics. The review suggests that despite the growing popularity of CSR research, we still know very little about its actual consequences for the society. Researchers predominantly focus on economic and organizational aspects of CSR while ignoring the broader context of companies' operations. The conducted analysis allowed to identify 33 articles that focused on the impacts of CSR on the natural environment, development of the emerging and developing countries, improving working conditions, and decreasing tax avoidance behavior.

Keywords

corporate social responsibility, CSR, social and environmental impacts